

teljesítve. És mialatt önmaga bűnbe temetkezik, tudatalatti morális ösztönével tönkreteszi a nővére boldogságát: nem engedi férjhezmenni, elriasztja a nyárspolgár-örökemberi boldogságtól az égi Morál nevében, amelyet önmaga számára már elvesztett. Eredmény — és itt mintha az író fatalizmusa keverné a rosszat-hozó kártyát —: a szenvedő és szenvedni született nővér egy társadalmilag alatta álló férfi karjaiba kerül. Ismét bűn és bűn, bár ezúttal csak kísérlet, mert a végrehajtást maga a fivér akadályozza meg, az ősi családi Erény kapujába állva a rigorizmus pallosával . . . Mintha érdemszerző cselekedet lenne mások boldogságát a spiritualizmus fantomja kedvéért tönkretenni.

A többi aztán logikus kifejtet: a nővér vízbe öli magát, a szerető menekül a Morálnak halált-lehelő légköréből — pedig Léonard jószándékkal és őszintén ígért házasságot, ami azonban csak a nyárspolgári morál előtt enyhítő körülmény — és a főhős magára marad, életcél nélkül, testiségében örökké kielégületlenül és morális meggyőződésében örökre megingatva: körülötte mindenki tönkre megy, mégis ő a vesztes a sivár teremtésben, amely az összes létehető világok között a legrosszabb, — mert élnie kell, továbbharcolnia a test és lélek harcát. A halál gondolata elveszi az élet örömét . . . Nem lehet mondani, hogy ezért a sivár konkluzióért íródott volna *Thérive* regénye, de ez a konkluzió a janzenizmusnak is — mint éleleteszménynek — csődjét jelentené, ha nem volna a regényben épen az a szép, hogy *esztétikai fikció*, nem pedig valóságábrázolás, még kevésbé tendencia-mű. Ez csak a véglétes szituáció maximuma, de úgy látszik a janzenizmus még mindig eleven szellemi erő, ha ilyen fikciókat tud inspirálni. Az esztétikai épület szépsége úgy állítja elénk ezt a nagy szellemi örökséget, hogy — levetkőzve a harcos gesztust, Rómával és jezsuitizmussal szembehelyezkedő gallikanizmust, — a maga csupas emberiségében álljon előttünk: ilyen módon a janzenizmus, politikailag neutralizált formájában, termékeny esztétikum maradhat hosszú időkig.

A filozófiátlan, kalandok után szaladó, anekdotáknál időző vagy szociológiai propagandát űző regényirodalomban a *Le plus grand péché* kevesek szigete lesz. De nem is szükséges, hogy nagy tömegek népesítsék be a kiváltságos szigeteket.

(Szeged.)

Zolnai Béla.

SCHUBERT.

Részletek a szerzőnek a Dugonics-Társaságban tartott fölolvasásából.

Ismert pszichológiai tény, hogy egy-egy nagy név hallatára lelkünkben felbukkan a név tulajdonosának képe. Mert minden ismertebb név mögött tudatunkban ott él az illető névhez tartozó arc, alak, egy-egy jellemző mozdulat. Ha ma Schubertet emlegetik, ki ne látná élénken maga előtt pápaszemes piros-pozsgás, mosolygós arcát, köpcös alakját, amint színes, vállgalléros köpenyében, sétapálcával a kezében gondolatokba mélyedve rójja Bécs utcáit? A jelenet maga a legtisztább biedermeier: a kedélyes város a megelégedetten sétáló nyárspolgárral. Ennyit árul el Schubert külseje és külsőleg ilyennek is látszik ez a kor. De ha az idő kerekét több, mint száz évvel visszafelé fordítjuk és egy kissé beleéljük magunkat Schubert korába, mást is fogunk látni.

1815 . . . A bécsi kongresszusnak vége, megalakult a Szent Szövetség és a három hatalmas uralkodó azt hiszi, hogy Napoleon leverésével, Európa új

térképének elkészítésével, a forradalmi eszmék letörésével és a nemzeti érzés sárbatiprásával végleg sikerült helyreállítania a lelkek békéjét. De a nyugalom csak látszólagos, mert a forradalmi eszmék termékeny talajba hullottak; a nemzeti öntudatra ébredt polgárok milliói továbbra is szabadságróli, testvériségről és egyenlőségről álmadoznak. A polgárság, amely a XVIII. század aránylag nyugodt élete folyamán erősen megszorodott és anyagiakban is gyarapodott, hiába akar megszabadulni a feudalizmus és az arisztokrácia bilincseitől; a mindent elnyomó politikai hatalom ezt lehetetlenné teszi. Pedig a polgárság érzi, hogy számánál és súlyánál fogva őt is megilletné már a közéletben való szereplés. Politikai téren ez lehetetlen, annál nagyobb gondot fordít tehát önművelésére, mert megérzi, hogy a műveltség lesz az a terület, amelyen még vezető szerephez juthat.

*

A polgárság lelki élete is átalakul. Az a sok eszmény, amelyet a polgárság a francia felvilágosodásból a német klasszikus irodalom közvetítésével megismert, az 1815 után bekövetkező erős reakció folytán megvalósíthatatlannak bizonyult. A mindinkább növekvő lelki gazdagság kénytelen volt — tettek hiányában — más irányban, befelé érvényesülni és ez lelki elmélyedésre vezetett. Divatba jön a romantika, a szinte beteges szentimentalizmus, az önanalízis, az emberek érzélgősökké, szinpadiasakká válnak. Minthogy szerfelett megnövekszik a lirizáló hajlam, a lírai költészet hatalmasan fellendül és a próza háttérbe szorul. Legmagasabb műfajnak a verselést tartották. Ha valakinek egy kis ritmikus érzéke és rímelőkézsége volt, már verseket írt, akár volt költői ihlete, akár nem. Rettenetes dilettantizmus fejlődött ki ezeken a délutáni triccs-traccsokon, amelyeket ma zsúroknak mondanánk: a vendégek verseket szavaltak, sőt színdarabokat is játszottak olyanformán, hogy a szerepeket egymás közt felosztották és úgy olvasták a darabot.

*

Különösen kedvezett a biedermeier-kor fojtott hangulatosságának a zene. A közállapotok feletti elkeseredés csak a zenében tudta magát teljesen kiélni és ezért nagyon találó az a megállapítás, hogy a biedermeier-kor elsősorban zenei intuációval volt megáldva. Ebben az időben születtek meg minden idők legszebb zenei alkotásai: a beethoveni szimfóniák, Schubert dalai, Schumannnak hol álmodozó, hol meg szenvedélyes lírája, Mendelssohn tündéri romantikája. A zenével való foglalkozást épűgy a műveltség elengedhetetlen részének tartották, mint a költészetet. A szebb és ismertebb verseket nagyon sokan megzenésítették és ebben a formájában adták elő, úgyhogy sok Goethe- és Heine-vers képe csak a hozzáfírt dallal együtt élt az emberek lelkében. Hihetetlen módon elterjedt a házi zenélés, aminek oka a kor hangulatán kívül az is, hogy abban az időben nagy művészek nem jártak oly sokszor és oly nagy számban hangversenyezni, mint ma, a külön hangversenyzenekarok, az operaelőadások száma is kisebb volt. Az arisztokraták zártkörű házi hangversenyei a polgárság részére nem voltak hozzáférhetők, azok a polgárok tehát, akik szerették a muzsikát, kénytelenek voltak maguk zenét tanulni. Különösen a férfiak körében általános a zenetanulás. Inkább kedvelték a vonós hangszereket, mint a zongorát, mert ez utóbbit csak ennek a kornak végén kezdik tökéletesebb formában gyártani. Az énekkultúra is általános volt, ami nem utolsó sorban annak a következménye, hogy a népszerűbb operarészletek az akkori primitív zongorákon csak

úgy voltak élvezhetők, ha énekeltek is hozzá. Akinek csak valamelyes hangja is volt, szívesen látott tagja lett a zenei társaságoknak. A házi muzsika, főleg a kamarazene ilyenformán szerves része volt a zenei műveltségnek, nem úgy, mint ma. Egykorú feljegyzésekből tudjuk, hogy ezeken a házi zenéléseken valóságos operaelőadásokat is tartottak a házi műkedvelők. Itt is fellépett tehát a dilettantizmus, de inkább csak reprodukív téren. Az általános zenei kultúra minden extenzivitása mellett is azonban kissé felszínes volt, hiszen még nem lehetett kellően megalapozva. Még az olyan lángelmék is, mint Goethe, inkább a könnyebb zene, az opera és a ballett felé vonzódtak és így érthető, hogy Beethoven hőszi nagyságát, Schubert kolosszális tehetségét a kortársak közül csak kevesen látták meg.

*

Schubert nem volt nagyon szerelmes természetű. Mindössze két nő játszik nagyobb szerepet életében. Alig 17 éves, amikor első miséjét előadják a lichtenthali plébániatemplomban. A szopránt Grob Teréz énekli, nem szép lány, az arca himlőhelyes, de a termete sudár, a hangja gyönyörűen cseng és nagyon muzikális. Ennyi épen elég, hogy az ifjú muzsikust meghódítsa. Teréz apja selyemgyáros és nagy zenekedvelő, akinek a házában állandó házi hangversenyeket tartanak és Schubert 6 évig szívesen látott vendég lesz náluk. Mikor azonban arról volna szó, hogy a lányt hozzáadják feleségül, a gazdag gyáros nem hajlandó lánya jövőjét olyan fiatalemberre bízni, akinek sem állása, sem biztos keresete nincs. Hat évig tart a nagy szerelem és végül is Teréz egy jámbor pékmesterhez megy feleségül. Schubert egy darabig még érezte ennek az első szerelemnek a fullánkját, de szerencsére nem vette túlságosan szívére a dolgot. Sokkal komolyabb második fellebbanása, ez azonban már a magyarországi kapcsolatokhoz tartozik.

Schubert két ízben is járt Magyarországon, ami sok magyar népzenei motívummal gazdagította művészi vénáját. Először 1818-ban jön közénk zeneantónak Eszterházy Károly gróf zelézi kastélyába a Vág mellé, ahol 2 forintot kap minden óráért. Eleinte keserves leveleket ír, mert hiányzik neki a császárváros és a megszokott baráti kör, később azonban nagyon jól érzi magát itt. Esténként ő vezeti a házi hangversenyeket. A grófnak csinos basszushangja van, a grófnénak és Karolina kontessznak szép alt hangja; a nagyobbik lánynak, Máriának csodaszép szopránja, a tenorista pedig Schönstein báró. Ennek a pompás együttesnek köszönhetjük Schubert néhány szép vokális alkotását. A gögös gróf azonban csak a zenészt becsüli meg Schubertben, az embert nem. A cselédházban ad neki lakást, ablaka a baromfiudvarra néz és mint egyik levelében írja, mindennap 40 liba gágogására ébred fel. Az élelmezést is a cselédek konyhájáról kapja, a gróf egyszer sem ülteti le asztalához. Magyarországon akkor még nagyon lenézték a muzsikust. Másodszor 1824-ben hívják le Schubertet Eszterházyék. Karolina most már 18 éves és Franz nagy szerelemre gyúl a szép grófkisasszony iránt. Gondosan titkolja érzelmeit, egyszer azonban mégis csak elárulja magát. Amikor Karolina szemrehányást tesz, hogy neki még egy művét sem ajánlotta, azt feleli szemérmesen: „Minek, hiszen minden művem Önnek szól!” Karolina elérékenyülve veszi tudomásul a vallomást és ettől kezdve hiába jönnek a grófi kérők, ő mindenkinek kosarat ad. Később már feltűnő is lesz a dolog és kezdik rebesgetni az emberek, hogy Schubert van a játékban. Lehetséges, hogy Karolina tényleg valami csodát remélt, ami megszünteti majd azt a tátongó társadalmi szakadékot, ami közte és sze-

relmese közt van, annyi azonban bizonyos, hogy mikor Schubert halálának híre elérkezik Zelészre, Karolina mély gyászt ölt és 16 évig nem tudja felejtetni Schubertet. Jó későn, elfonnyadva, testben-lélekkben összetörve megy férjhez, de házassága nem boldog és 3 évi késői asszonyiság után ő is követi Schubertet.

A magyarországi tartózkodás azonban nemcsak érzelmi tekintetben játszott nagy szerepet, hanem művészi munkásságában is. Első ittléte alatt nagyon sok szép dalt ír, azonkívül itt születtek meg egy francia dalra írt és Beethovennek ajánlott *Variációi*, az első *Walzerek*, a *VI. szimfónia*, 3 vonós négyes, a nagy *C-dúr Duo*, a *B-dúr zongoraszonáta* stb. főleg magyar vonatkozású művei: a négykézre írt csodaszép *F-moll fantázia*, melyet Karolinának ajánlott, a *Divertissement à la Hongroise*, amely magyar néptáncok feldolgozása művészi formában és amelyre egy magyar parasztlány éneke inspirálta, a *VII. (nagy C-dúr) szimfónia* Andantéjának magyaros motívumai és végül a *Tokaji bor dicsérete* című kórus, amelynek szövegét Bacsányi János magyar költő felesége, Baumberg Gabriella, a híres német költőnő írta. Hogy mennyire megkapónak találta Schubert a magyar zene szépségét, arra jellemző, hogy hagyatékában egy sajátkezűleg leírt magyar népdalt találtak.

*

A dalokban nyilvánul meg Schubert lelke a legtökéletesebben. Nagyszerű érzéke és ízlése volt a megzenésítésre alkalmas versek kiválasztásánál. Összesen mintegy 90 költőt zenésített meg, leginkább Goethe, Schiller, Matthiesson, Mayrhofer-verseket. Legpompásabb dalai az *Erlkönigen* kívül a *Wanderer*, *Gretchen*, *Heidenröslein*, *Ständchen*, a *Szép molnárné* és a *Téli utazás* című dalciklusok, melyek mindig mélytűző briliánsai maradnak a dalirodalom kincsestárának.

Száz év telt el Schubert halála óta és ez a száz év bőven elegendő volt ahhoz, hogy az ő emberfeletti nagyságát a maga egészében feltámassza. Élete csupa tragikus ellentétből áll: sok gyermekes családból származik és család nélkül, nőtlenül hal meg; polgári eredetű és grófkisasszonyba lesz szerelmes; nem születik pedagógusnak és tanítani kénytelen; szereti szüleit és a művészi szabadságnak áldozatul dobja az apai otthont; csak úgy árad belőle a muzsika és dilettánsnak tartják; két kézzel rázza a zenei kincseket és legnagyobb műveivel nem tud szóhoz jutni; alig lát valami pénzt a munkájáért, de kiadói meggazdagodnak belőle; jól szeret élni és úgyszólván éhenhal! A hálás utókor könnyes szemmel zarándokol sírjához . . .

(Szeged.)

Eckerdt Elek.

SOLILOQUIA.

Prohászka Ottokár naplójának *Soliloquia* címmel való közzététele nagy föltűnést keltett a magyar sajtóban. A legkülönbözőbb pártállású orgánumok igyekeztek a maguk javára idézni a nagy író gondolatfoszlányaiból, amelyek a világirodalomban Pascal gondolatai mellé állíthatók. Az alábbiakban egypár irodalomtörténeti érdekű helyet közlünk Schütz Antal kiadásából.

Hazajövet Margitigetéről azokkal a színekkel s fényekkel, azokkal a hajlékony látóhatárvonalakkal szemeimben, melyek mögött a pilisi szentek és ciszterciák askéta alakjait, áhitatos arcait, csuklyás fejeit láttam, elhatároztam,